

Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου – Χρήσιμος Οδηγός

Το παρόν αποτελεί μια συνοπτική και συγκεντρωτική παρουσίαση των ζητημάτων που αφορούν στη Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου. Αρχικά παρατίθεται η σχετική ορολογία, προκειμένου να υπάρξει εξοικείωση με τους όρους και αποφυγή προσβλητικών διατυπώσεων, ενώ στη συνέχεια παραθέτουμε κάποια χρήσιμα στοιχεία σχετικά με την Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου και τις βασικές μας διεκδικήσεις.

Χρήσιμη ορολογία:

- **Ταυτότητα Φύλου / Έμφυλη Ταυτότητα (Gender Identity):** Η ταυτότητα φύλου αναφέρεται στον ατομικό και εσωτερικό τρόπο που βιώνεται το κοινωνικό φύλο* (gender) από κάθε άτομο και που μπορεί να συμπίπτει ή όχι με το αποδοθέν κατά τη γέννησή του φύλο. Ταυτότητα φύλου έχουμε όλα τα άτομα, ανεξάρτητα από το αν είμαστε τρανς ή όχι. Με πολύ απλά λόγια, η ταυτότητα φύλου ενός ατόμου είναι το φύλο ενός ατόμου. Η ταυτότητα φύλου μιας τρανς γυναίκας είναι γυναίκα και η ταυτότητα φύλου ενός τρανς άνδρα είναι άνδρας.
- **Τρανς (Διεμφυλικός/ή, Transgender ή Τρανς*):** Είναι τα άτομα των οποίων η ταυτότητα φύλου (δηλαδή το φύλο) δεν συμβαδίζει με το φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση. Κάποια τρανς άτομα προβαίνουν σε διαδικασίες επαναπροσδιορισμού φύλου (δηλαδή ιατρικές επεμβάσεις), ωστόσο πρέπει να σημειωθεί πως, σε αντίθεση με την κοινή αντίληψη, δεν προτίθενται όλα τα τρανς άτομα να προχωρήσουν σε τέτοιες διαδικασίες και αυτό δεν επηρεάζει το αν είναι τρανς ή όχι. Σ υχνά γίνεται χρήση των όρων «τρανσέξουαλ», «τραβεστί», «διαφυλικός», οι οποίοι όμως πρέπει να αποφεύγονται λόγω αρνητικού στιγματισμού.
- **Επέμβαση επαναπροσδιορισμού φύλου (sex reassignment surgery) :** Είναι οι ιατρικές διαδικασίες διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών του φύλου έτσι ώστε το άτομο να εναρμονίσει την ταυτότητα φύλου του με το σώμα του. Αναφέρεται και ως «Διόρθωση ή Αλλαγή Φύλου», όρος που πλέον αποφεύγεται. Σ ε καμία περίπτωση δεν αναφέρουμε την έκφραση “Αλλαγή Φύλου”.
- **Κοινωνικό Φύλο (Gender):** Είναι το κοινωνικό κατασκεύασμα που απαρτίζεται από ρόλους, συμπεριφορές, νόρμες, δραστηριότητες και χαρακτηριστικά που η εκάστοτε κοινωνία, κουλτούρα ή/και τάξη κάποιας δεδομένης ιστορικής περιόδου αποδίδει ως «τυπικά» της γυναίκας και του άνδρα. Το κοινωνικό φύλο είναι ως εκ τούτου άρρηκτα συνδεδεμένο με τις κοινωνικές προσδοκίες που συνδέονται με το αντιληφθέν ως βιολογικό* φύλο των ατόμων. Κατ’ άλλους, το κοινωνικό φύλο είναι το μόνο φύλο ενός ατόμου. Βιολογικό Φύλο: Ορίζεται ως το σύνολο εκείνο των βιολογικών χαρακτηριστικών όπως είναι πρωτογενώς (μεταξύ άλλων) οι γονάδες, τα φυλετικά χρωμοσώματα, οι ορμόνες, τα εσωτερικά και τα εξωτερικά γεννητικά όργανα τα οποία χρησιμοποιούνται για να αναθέσουν σε ένα άτομο το φύλο κατά τη γέννηση από την ιατρική κοινότητα. Το βιολογικό φύλο αναφέρεται και καλύπτει όλη την ποικιλία καταστάσεων, εκ των οποίων συνηθέστερες είναι η θηλυκή (π.χ. κόλπος, κλειτορίδα, XX χρωμοσώματα, ανάπτυξη στήθους κλπ) και η αρσενική (π.χ. πέος, όρχις, XY χρωμοσώματα κλπ), αλλά και όλες τις υπόλοιπες καταστάσεις που αφορούν τα intersex άτομα. Ε ίναι απόλυτα λάθος να συγχέουμε τα τρανς και τα intersex ζητήματα. Σε καμία περίπτωση δεν χρησιμοποιούμε τον όρο “το τρίτο φύλο”
- **Φυλο που αποδίδεται στη γέννα (Sex Assigned At Birth):** Το φύλο, τόσο κοινωνικά όσο και νομικά, που προσδίδεται κατά την γέννηση του ατόμου με βάση τα βιολογικά χαρακτηριστικά εκείνα που εκλαμβάνονται ως κυρίαρχα.
- **Φυλομετάβαση (Transition):** Είναι οι διαδικασίες που ακολουθεί ένα άτομο έτσι ώστε να αλλάξει τον τρόπο που το φύλο του παρουσιάζεται κοινωνικά ή/και ιατρικά ή/και νομικά. Κοινωνικά ακολουθώντας τις νόρμες και συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν το επιθυμητό κοινωνικό φύλο, ιατρικά μέσω ορμονοθεραπείας, επεμβάσεων επαναπροσδιορισμού φύλου* κλπ, και νομικά αλλάζοντας το φύλο στα αντίστοιχα επίσημα έγγραφα. Αυτή η διαδικασία μπορεί να διαφέρει σημαντικά από άτομο σε άτομο.

Θεσμική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου

Σύμφωνα με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), “Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του.” Παρότι στο άρθρο αυτό της ΕΣΔΑ δεν αναφέρεται ρητά στην ταυτότητα φύλου, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει καταφέρει μέσω της νομολογίας του να το ερμηνεύσει με τέτοιο τρόπο, ώστε η έλλειψη της νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου σε μία χώρα να αποτελεί παραβίαση του Άρθρου 8 της Συνθήκης.

Πέραν τούτου, τον Απρίλιο του 2015 το Συμβούλιο της Ευρώπης με ψήφισμά του τόνισε την ανάγκη καταπολέμησης των διακρίσεων εις βάρος των τρανς ανθρώπων. Το ψήφισμα καλεί τα Κράτη Μέλη «...να αναπτύξουν γρήγορες, διαφανείς και προσβάσιμες διαδικασίες, βασισμένες στον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου, για την αλλαγή του ονόματος και του αναγραφόμενου φύλου των τρανς ατόμων στα πιστοποιητικά γεννήσεως, τις ταυτότητες, τα διαβατήρια, τα εκπαιδευτικά πιστοποιητικά και άλλα παρόμοια έγγραφα [και] να κάνουν αυτές τις διαδικασίες διαθέσιμες για όλους τους ανθρώπους που επιδιώκουν να της χρησιμοποιήσουν, ανεξαρτήτως ηλικίας, ιατρικής κατάστασης, οικονομικής κατάστασης ή ποινικού μητρώου».

Παρά τις συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, μόνο 37 ευρωπαϊκές χώρες έχουν προβεί στη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, ενώ 23 από αυτές θέτουν ως προϋπόθεση την προηγούμενη υποχρεωτική στείρωση του ατόμου. 12 χώρες δεν προβλέπουν καμία διαδικασία για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου. Η Ελλάδα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις πρώτες, προβλέποντας όμως μια αναχρονιστική και απάνθρωπη διαδικασία, η οποία προϋποθέτει φυλομετάβαση, στείρωση, διάγνωση ψυχολόγου, ορμονοθεραπεία και έκδοση διαζυγίου, ενώ δεν είναι προσβάσιμη σε ανήλικα άτομα.

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει σαφές νομικό πλαίσιο για την νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου ενώ η διαδικασία που προαπαιτείται έχει διαμορφωθεί σε μεγάλο βαθμό νομολογιακά. Μόνη αναφορά γίνεται στο άρθρο 14 του ν. 344/1976 «περι ληξιαρχικών πράξεων», όπως αυτός τροποποιήθηκε από τον 4144/2013, ο οποίος προβλέπει τη «διόρθωση» της ληξιαρχικής πράξης σε περίπτωση «αλλαγής φύλου», χωρίς όμως να καθορίζει τη διαδικασία που πρέπει να προηγηθεί και η οποία έχει διαμορφωθεί μέσω της νομολογίας των δικαστηρίων.

Η διαδικασία αυτή θέτει ως προϋπόθεση της αλλαγής του αναφερόμενου φύλου στα έγγραφα την ορμονοληψία αλλά και την εγχείρηση στα αναπαραγωγικά όργανα, επιφέροντας στείρωση. Είναι ενδεικτικό πως τα τρανς άτομα αποτελούν την μόνη κοινωνική ομάδα στην Ελλάδα που υφίσταται εξαναγκαστική στείρωση. Να σημειωθεί πως ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα βασανιστήρια και κάθε άλλη βάνανση, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία, σε εισήγησή του το 2013 τόνισε ότι η στείρωση χωρίς τη θέληση του ατόμου αποτελεί βασανιστήριο και καλεί τα κράτη να καταργήσουν κάθε νόμο που την επιβάλλει ως προϋπόθεση για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου.

Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει, όμως, και στην πρόσφατη νομολογία του Ειρηνοδικείου Αθηνών το οποίο αναγνώρισε, ανατρέποντας πάγια νομολογία, ότι η εγχείρηση των γεννητικών οργάνων δεν είναι απαραίτητη τονίζοντας ότι «[...] η υποχρεωτική στείρωση, η χειρουργική αλλαγή φύλου με αφαίρεση των γεννητικών οργάνων από θήλυ σε άρρεν και αντίστροφα, σαν απαραίτητη προϋπόθεση για την αναγνώριση της αλλαγής φύλου στα διεμφυλικά άτομα (όπως η αιτούσα) κρίνεται ότι είναι υπερβολική απαίτηση και πρακτική και παραβιάζει το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου), σύμφωνα με την οποία “καθένας έχει το δικαίωμα στον σεβασμό της προσωπικής και οικογενειακής του ζωής, του οίκου του και των επικοινωνιών του. Επίσης, οι παραπάνω υποχρεώσεις προσκρούουν στο δικαίωμα για ισότητα και μη επιβολή διακρίσεων των άρθρων 2 και 26 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ICCPR)».

Απαιτούμε να υιοθετηθεί ένα σύγχρονο μοντέλο, όπως αυτό της Μάλτας, για την εύκολη και άνευ εμποδίων αλλαγή του αναγραφόμενου φύλου στα επίσημα έγγραφα ενός ατόμου, χωρίς καμία ιατρική ή άλλης φύσεως προϋπόθεση. Το νομοσχέδιο της Μάλτας που ψηφίστηκε τον Απρίλιο του 2015, ορίζει πως μια απλή αίτηση, αλλά και μία περίοδος 15 ημερών, αρκούν ώστε το κράτος να αλλάξει το πιστοποιητικό γέννησης του ατόμου, ενώ δίνει τη δυνατότητα σε γονείς να μη συμπληρώνουν το φύλο στο πιστοποιητικό γέννησης, μέχρι το παιδί να είναι σε θέση να επιλέξει. Σε αυτό συνηγορεί και έκθεση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου που εκδόθηκε τον Σεπτέμβριο του 2015 με τίτλο “Διεμφυλικά άτομα και Νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου”.

Διεκδικήσεις ως προς τη Θεσμική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου

1. Δυνατότητα σε όλα τα άτομα να διορθώσουν το αναγραφόμενο φύλο, όνομα και επίθετο κάθε επίσημου εγγράφου τους χωρίς ιατρικές, ψυχιατρικές ή άλλες προϋποθέσεις, όπως επιτάσσει και το Άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Διεκδικούμε να υιοθετηθεί νομοθεσία στα πρότυπα του μοντέλου της

γειτονικής Μάλτας. (ψηφισθείσα 01/04/2015). Θεωρούμε απαράδεκτες και απάνθρωπες τις προϋποθέσεις στέρωσης, διάγνωσης ψυχικής ασθένειας ή διαζυγίου για την χορήγηση τηςνάδειας αλλαγής των εγγράφων.

2. Θεσμική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, η οποία να είναι προσβάσιμη σε όλες τις ηλικίες. Η κατηγορηματική απαγόρευση της θεσμικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου σε άτομα που βρίσκονται κάτω από συγκεκριμένο όριο ηλικίας δεν είναι συμβατή με τους υπάρχοντες διεθνείς κανόνες καλής πρακτικής για τα δικαιώματα του παιδιού. Η θεσμική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου θα πρέπει να είναι διαθέσιμη, χωρίς ιατρικές, ψυχιατρικές ή άλλες προϋποθέσεις, σε παιδιά και εφήβους. Σε αυτό συνηγορεί και η Διεθνής Αμνηστία με έκθεση που εξέδωσε το 2014 και όνομα “The state decides who I am lack of recognition for transgender people”.
3. Απλοποίηση της διαδικασίας αλλαγής του φύλου, ονόματος και επιθέτου των εγγράφων και αποδέσμευση των δικαστηρίων από αυτή τη διαδικασία. Διεκδικούμε την αισθητή μείωση της γραφειοκρατίας.
4. Θεσμοθέτηση τρίτης επιλογής για το φύλο, ώστε να καλύπτονται όσα άτομα δεν αυτοπροσδιορίζονται με κάποιο από τα δύο κυρίαρχα φύλα (άνδρας/γυναίκα). Χρήση της συγκεκριμένης επιλογής για τα intersex άτομα, μέχρι αυτά να φτάσουν σε θέση να μπορούν να επιλέξουν από μόνα τους, αν αυτά το επιθυμούν. Αυτό προτείνει και η 2048/2015 απόφαση του Συμβουλίου της Ευρώπης.
5. Σταδιακή εξάλειψη της αναγραφής του φύλου σε όλα τα επίσημα έγγραφα. Αναφορά μόνο σεξουαλικών/βιολογικών χαρακτηριστικών όπου κρίνεται απολύτως απαραίτητο. (π.χ. ιατρικά έγγραφα).
6. Δυνατότητα σε γονείς να παραλείπουν τη συμπλήρωση του φύλου σε ληξιαρχικές πράξεις, μέχρι το άτομο να μπορεί να επιλέξει μόνο του το φύλο το οποίο βιώνει.